

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

**ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 13-421 групи

Спеціальності: 081 Право

Освітньо-професійної програми «Право»

Скряга Яна Вікторівна

Керівник к.ю.н., доц. Гавловська А.О.

Рецензент к.ю.н., доц. Риженко І.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика правового статусу транснаціональних корпорацій	7
1.1. Нормативно-правова база правового регулювання транснаціональних корпорацій.....	7
1.2. Поняття, зміст транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного права.....	15
1.3. Особливості міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій.....	21
РОЗДІЛ 2. Проблеми правового регулювання правосуб'єктності транснаціональних корпорацій, шляхи їх вирішення та напрями удосконалення	28
2.1. Проблемні питання щодо контролю та правового регулювання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій.....	28
2.2. Перспективи розвитку правового регулювання та шляхи висвітлення правосуб'єктності транснаціональних корпорацій в Україні.....	35
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Транснаціоналізаційний процес на сьогоднішній день проник в усі сфери функціонування господарських систем світу. Цей процес дуже складний і динамічно розвиваючий, який постійно наповнюється сучасними тенденціями та явищами, що суттєво відображаються на економічному розвитку країн. Основоположною силою, яка рухає такий процес є діяльність транснаціональних корпорацій. В умовах сучасності, для України транснаціоналізаційний процес на вітчизняних підприємствах слугує як економічний механізм, що забезпечує формування ключових задач зовнішньоекономічної політики та сприяє підвищенню статусу на міжнародній арені.

Транснаціональні корпорації є одним із провідних структур, яка розвиває світову економіку та міжнародно-економічні відносини. З однієї сторони, ці корпорації здійснюють свою діяльність через допоміжні підрозділи в більшій частині країн світу, базуючись на єдиній науково-виробничій та фінансовій стратегії, містять нескінченний потенціал, який може бути науковим, виробничим або ринковим. З іншої сторони, транснаціональні корпорації є джерелом багатьох несприятливих процесів соціального та економічного характеру, які пов'язані з мотивом їх діяльності, у зв'язку з чим, виникає потреба в пошуку ефективних рекомендацій, які б сприяли тому, щоб регулювати діяльність транснаціональних корпорацій.

Поява транснаціональних корпорацій на початку ХХ століття та їх стрімке розповсюдження після Другої світової війни породило масові дослідження такого феномену, як в економічному, так і правовому контексті. Транснаціональні корпорації є дуже різними за своєю побудовою, сферами, в яких вони здійснюють свою діяльність, формами і методами, за якими забезпечується робота на ринку, як наслідок – це

затрудняє задачі їх юридичної типологізації та правове регулювання правосуб'єктності, яке до сих пір немає достовірних напрацювань та достатніх досліджень. Це також позначається на тому, що відсутні єдині підходи щодо їх трактування та правової природи в теорії та практиці міжнародного права.

Окремим аспектам діяльності та правосуб'єктності ТНК приділяли увагу в своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: В.А. Андерсон, В.Ф. Антипенко, Г.О. Анцелевич, І.М. Вальтер, Т.А. Гладвін, Дж. Даннінг, Ф.М. Джессап, А.І. Дмитрієв, Г.В. Ігнатенко, В.В. Костицький, М.Г. Кофі, Ю.О. Козак, В.А. Ліпкан, В.І. Муравйов, Б.І. Осмінін, Л.І. Оппенгейм, О.О. Покрещук, О.І. Тіунов, Г.І. Тункін, Ж.О. Тускоз, Д.І. Фельдман, О.М. Федулова, А.С. Філіпенко, С.В. Черниченко, В.М. Шумілов, О.М. Шпакович та інші.

Однак, з наукової точки зору, в тому числі вітчизняної, усвідомлення міжнародно-правового статусу транснаціональних корпорацій знаходиться ще на досить низькому рівні, на відміну від їх значимості як учасників міжнародних відносин в сучасних умовах глобалізації.

Таким чином, у зв'язку з тим, що на вітчизняному рівні окресленому феномену приділяли досить незначну увагу, ця робота становить інтерес та є більш ніж актуальною, яка покликана в якійсь мірі заповнити цю прогалину та зосередитися на розгляді різного роду проблем та дискусійних питань щодо функціонування і регулювання діяльності транснаціональних корпорацій.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні основних положень щодо правосуб'єктності транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного права, визначенні проблем правового регулювання та формулюванні пропозицій щодо їх вирішення і удосконалення правосуб'єктності в Україні.

Для реалізації поставленої мети визначено наступні **задачі**:

- проаналізувати нормативно-правову базу правового регулювання транснаціональних корпорацій;
- визначити поняття та охарактеризувати зміст транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного права;
- з'ясувати особливості міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій;
- дослідити проблемні питання щодо контролю та правового регулювання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій;
- визначити перспективи розвитку правового регулювання та шляхи висвітлення діяльності транснаціональних корпорацій в Україні.

Об'єкт дослідження – міжнародно-правові відносини, які виникають під час реалізації правосуб'єктності транснаціональних корпорацій.

Предмет дослідження – наукові ідеї, теорії та міжнародно-правові норми, які здійснюють правове регулювання правосуб'єктності транснаціональних корпорацій.

Методи дослідження. Складність теми, яка досліджується, зумовлює використання загальнонаукових та спеціальних методів. У процесі виконання кваліфікаційної роботи та вирішенні вищезазначених задач було застосовано наступні методи: діалектичний метод дозволив розглянути загальнотеоретичні положення, які стосуються транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного права; за допомогою формально-юридичного методу було проаналізовано нормативну базу та визначено правосуб'єктність транснаціональних корпорацій; метод системного аналізу сприяв розглянути проблеми правового регулювання правосуб'єктності транснаціональних корпорацій; на основі методу прогнозування

сформовано шляхи розвитку міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані в подальшому дослідженні розглядуваної теми, практичній діяльності, а окремі положення та висновки роботи – в процесі підготовки і проведення практичних занять з курсу «Міжнародне право», «Міжнародне приватне право».

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені у тезах доповіді на п'ятій Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Реформування правової системи України під впливом євроінтеграційних процесів» (Херсон, 20 березня 2020 р.).

Публікації: Скряга Я.В. Правосуб'єктність транснаціональних корпорацій. *Реформування правової системи України під впливом євроінтеграційних процесів: Матеріали п'ятої Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Херсон, 20 березня 2020 р.* Херсон: ХДУ, 2020 (*готується до друку*).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

1.1. Нормативно-правова база правового регулювання транснаціональних корпорацій

Глобалізація економіки світового виміру та відносин міжнародного характеру, зумовлює діяльність транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) та становить актуальність в аналізі сучасного стану правового регулювання їх функціонування в межах міжнародного права.

Феномен ТНК встановив перед країнами важку задачу правового регулювання відносин, учасниками яких є іноземні компанії, що проводять свою діяльність на їх території через застосування форм організаційного та правового характеру вітчизняних юридичних осіб. Наразі, формування єдиного правового регулювання діяльності ТНК ще є на стадії свого розвитку та піднесення, країни реалізують власну, комплексну систему правових норм, за допомогою яких регламентується порядок щодо допуску та проведення діяльності іноземними компаніями.

Також враховуючи і те, що кожного року значення іноземного капіталу становить все більшу роль в окремих економіках країн світу, тому виникає необхідність з'ясувати чи в достатній мірі та як ефективно діє система правових норм, яка здійснює регулювання діяльності ТНК.

За підрахунками, які є у відкритих джерелах, в період за 2012-2016 роки, нараховувалося близько 85 тисяч одиниць транснаціональних компаній (філій), що здійснювали контроль 87 % експорту в світі і 95 % прямих іноземних інвестицій. Також в їх «руках» близько 50 % світового виробництва, більш ніж 75 % торгівлі і міжнародного

капіталу, більше 80 % обмінюючих технологій, патентів і ліцензій на техніку тощо [1]. Такі вражаючі показники доводять, що ТНК є рушійною силою та становлять вагоме значення в світі (Додаток Б).

Враховуючи такі масштаби функціонування ТНК, в неї повинна бути налагоджена нормативно-правова база. Однак, у зв'язку з тим, що такий вид господарювання з'явився не так вже і давно, сказати, що законодавча база є достатньою, не є можливим.

На сьогоднішній день, міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК регіонального та універсального рівня є далеким від жаданого, проте існують документи правового характеру, які застосовуються для того, щоб регулювати їх діяльність. Ключовими документами є наступні:

- Проект Кодексу поведінки ТНК [2];
- Кодекс іноземних інвестицій, який було прийнято в 1970 році державами Латинської Америки; країнами, які є учасниками Андського пакту (Болівія, Колумбія, Перу, Чилі, Еквадор [3, с. 76];
- Конвенція про транснаціональні корпорації, прийнята від 1998 року, за якою закріплюються основоположні основи сторін в сфері створення і діяльності ТНК [3, с. 77];
- Хартія економічних прав та обов'язків держав, затвердженої резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 12 грудня 1974 року [4], норми якої направлені на те, щоб захищати економічні права країн, які мають потенціал на розвиток (сформовані міжурядові комісії ООН з центрів ТНК). Зазначена хартія, яка є багатосторонньою угодою, спрямовується також і на захист інвестицій іноземних корпорацій та забезпечує контроль за діяльністю ТНК зі сторони урядів країн, які є приймаючими. Проте такі країни як США та Великобританія і деякі інші, які підписували цю угоду, так її і не ратифікували;

– Регіональна декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 року та додатком слугують керівні принципи для багатонаціональних підприємств (норми зазначеного документа не є обов'язковими, виконувати їх можна в добровільному порядку) [5, с. 37];

– Принципи щодо контролю за обмеженням ділової практики монополій і корпорацій (прийняті в 1980 році Генеральною Асамблеєю ООН) [5, с. 38].

На регіональному рівні не останню роль під час регулювання міжнародних відносин, учасниками яких є ТНК, як вже було визначено, відіграють країни Андської групи. Члени цієї групи виступають за те, щоб розвивати співробітництво торговельно-економічного характеру та засуджують засилля іноземного капіталу в регіонах країн [6, с. 135].

У питаннях конкуренції, країнами цієї групи дозволяється застосовувати своє антимонопольне законодавство для того, щоб боротися з намаганнями вести несправедливу ділову практику зі сторони ТНК. У цих країнах також існують нормативно-правові акти, в яких є положення щодо науково-технічної сфери, ціль яких сприяти тому, щоб розподіляти науково-технічний потенціал між країнами, на території яких ТНК проводять діяльність комерційного змісту та цим самим сприяти тому, щоб підвищувати наукову та технічну міць країн, на територіях яких розміщуються філіали [7, с. 232-234].

Як узагальнення зазначеному, відмітимо, що міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК на рівні регіональності має деяку роль, проте воно ще не в стані захищати держави, в особливості ті, які вийшли на самостійний шлях розвитку. Саме тому, країни цієї групи і висунули приписання про те, щоб встановити новий економічний міжнародний порядок, в рамках якого виконувалося б регулювання діяльності ТНК.

Продовжуючи, вважаємо за необхідне звернути увагу на перші два документи, які вказані вище та є дуже важливими в цьому плані.

Почнемо з ключових кроків, які створили фундамент для реалізації юридичного підґрунтя щодо діяльності ТНК на міжнародній арені – це розробка членами ООН Кодексу поведінки ТНК. Ці кроки було запущені на вимогу розвиваючих країн та держав, які спільними зусиллями розробили «Групу 77», ціль якої реалізувати міжнародний економічний порядок оновленого зразку. В межах означеного процесу, як наслідок у 1972 році, Економічна та Соціальна рада ООН ухвалила рішення про те, щоб створити Комісії та інформаційно-дослідницький Центр з ТНК. Основоположною задачею Комісії було реалізувати Кодексу поведінки ТНК, який розпочався на першій сесії в 1975 році [6, с. 136]. Вже на другій сесії, Комісія прийняла рішення про те, щоб сформувати Міжурядову робочу групу, ціллю якої було забезпечити підготовку проекту Кодексу, базуючись на пропозиціях та думках, які надавалися країнами [6, с. 136]. Вже відразу стало зрозуміло, що зміст Кодексу відображатиме багато розбіжностей та недоліків, однак у його проекті закріплювалися основні засади діяльності ТНК прогресуючого характеру. До таких належали наступні:

- «повага суверенітету країн, в яких ТНК проводили діяльність;
- підпорядкування законам зазначених країн;
- врахування економічної мети та задач політики, яка здійснюється в цих країнах;
- повага до цінностей і традицій соціально-культурного характеру країн, в яких проводиться діяльність ТНК;
- неутручання у справи внутрішнього характеру;
- відказ проводити діяльність політичного характеру;
- утримання від корупційної практики;
- додержуватися законів, які мають відношення щодо обмеженої ділової практики;
- додержуватися положень, які мають відношення щодо передачі технологій та охорони навколишнього середовища» [2].

Окремі засади, які становлять вагому роль щодо регулювання діяльності ТНК, стали об'єктом для обговорення в ООН [8].

Вже починаючи з 1977 року, Міжурядова робоча група проводить роботу з проєкту тексту Кодексу поведінки ТНК. Першим ключовим питанням щодо якого виникали непорозуміння стосувалося того, чи повинен цей Кодекс бути рекомендаційним як того хотіли країни «Групи 77», чи він також повинен розповсюджуватися на режим ТНК в країні, яка є приймаючою, на чому наголошували держави, які є експортерами капіталу. Перемогу отримали останні. У зв'язку з цим, Економічна та Соціальна Рада ООН своєю Резолюцією 1980/60 від 24 липня 1980 року закріпила за шостим параграфом, що Кодекс повинен містити положення, які прямо відносяться до режиму ТНК, юрисдикції країни, яка є приймаючою та інші пов'язуючі з цим питання [9, с. 302].

У 1982 році Міжурядова робоча група винесла на повістку дня для розгляду Комісії з транснаціональних корпорацій звіт, за яким додався ще проєкт Кодексу поведінки ТНК. З початком 1983 року в межах цієї сесії було проведено безліч зустрічей та неофіційних консультацій, внаслідок яких проєкт Кодексу переглядався. Кульмінаційним моментом в цьому процесі був текст від 1990 року, який було надано Комісією для розгляду Економічній та Соціальній Раді ООН. Це вже була остаточна версія проєкту Кодексу поведінки ТНК [9, с. 304-306]. Отже, цей нормативно-правовий акт, хоч і має недоліки та розбіжності і по сей день являється проєктом, однак на нього в будь-якому разі спираються та використовують його положення.

Наступним нормативно-правовим актом, який також має суперечності – Кодекс іноземних інвестицій від 1970 року, який діє і сьогодні. Взагалі, після того, як його прийняли, це посприяло на розвиток відносин між ТНК і країнами, які є приймаючими, тим самим

визнавши здатність приймати в подальшому документи з багатостороннім змістом стосовно зазначеного питання.

Цей кодекс пропонує режим обмежувального характеру в частині правового регулювання іноземних інвестицій по регіонам, який встановлює: 1) систематизацію філій міжнародних компаній залежно від того, яка в них частка закордонної власності; 2) обмежений доступ щодо створення нових підрозділів, поновлення капіталів, реінвестування прибутків філій та використання іноземних кредитів; 3) контроль щодо передачі технологій від корпорацій підрозділам [3, с. 92-94].

Слід також відзначити, що в цьому Кодексі закріплюється транснаціональний характер інвестиційних угод, за якими встановлюються стабілізаційні гарантії, які посиляються на транснаціональне право. В узагальненому вигляді, транснаціональне право представляє собою комплекс різноманітних за своїм становленням та змістом норм правового характеру, які використовуються суб'єктами міжнародного торгового обороту для того, щоб задовольняти потреби торгівлі на міжнародному рівні [9, с. 320].

Відмітимо, що в юридичній доктрині, в останній час має місце думка, що в умовах сучасності правове регулювання діяльності ТНК може бути не тільки національного рівня, але і міждержавного. На цей рахунок, стосовно питання правового регулювання ТНК зі сторони країн, які стрімко розвиваються та країн капіталістичного типу існує декілька поглядів:

1) країни, що є самостійними та розвиваються, стараються розробляти міжнародно-правові акти, які б спрямовувались на повний контроль діяльності ТНК;

2) в країнах капіталістичного типу основна ціль – зберегти та закріпити свій вплив.

Враховуючи зазначене, досить вдалою позицією з цього приводу є думка відомого науковця в галузі міжнародного права В. Дженкса:

«позиція права стосовно ТНК така ж аморфна та безпорадна, якою була позиція щодо міжурядових організацій, до змін, що відбулися в середині 40-х років» [10, с. 87].

В свою чергу, існують і автори, які виділяють позитивні сторони транснаціонального права, інші навпаки, спростовують його існування як такого. На думку авторитетного фахівця в сфері міжнародного приватного права Г.К. Дмитрієвої: «правове регулювання діяльності ТНК має 3 рівні: законодавство на внутрішньому рівні, двосторонні і багатосторонні угоди» [11, с. 83].

В контексті зазначеного, за доцільне буде проаналізувати нормативно-правове регулювання ТНК в Україні, яке і складається з цих трьох рівнів.

До першого рівня відноситься вітчизняне внутрішнє законодавство, метою якого є регулювання міжнародної економічної діяльності та сприяння розвитку і залученню ТНК в Україні, цим самим це дає можливість покращувати соціально-економічне середовище, а також підвищувати рівень притоку капіталу. Ключовими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність ТНК є наступні: Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-4; Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 5146; Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-3; Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI; Закон України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» від 13.07.1999 р. № 921-XIV; Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р. № 3528-4 [3, с. 133-134] тощо.

Другий рівень правового регулювання діяльності ТНК в Україні представлений двосторонніми інвестиційними та іншими угодами, які укладаються між заінтересованими державами. Зазначеним угодам властива тенденція до уніфікації, в них часто містяться практично

ідентичні норми за змістовним наповненням. Україною було укладено близько 50 угод, які стосуються сприяння та взаємного захисту інвестицій та які виступають гарантом для сприятливих, стабільних і прозорих умов для інвесторів іншої держави. Серед таких угод можна виділити наступні: Угода між Україною та Боснією і Герцеговиною про заохочення і взаємний захист інвестицій Україна, Боснія і Герцеговина від 13.03.2002 року; Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 07.10.2004 року; Угода про партнерство та співробітництво між європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 року [3, с. 136].

Третій рівень правового регулювання діяльності ТНК в Україні характеризується міжнародними багатосторонніми угодами. Єдиною та значимою багатосторонньою угодою була ратифікована Україною Конвенція про транснаціональні корпорації СНД від 1998 року, відповідно до якої сторонами було погоджено перебудовувати національні економіки для того, щоб сприяти розвитку ТНК [3, с. 137].

Насамкінець слід вказати, що належний рівень правового регулювання ТНК може здійснюватися, якщо існує взаємний баланс та узгодження національних і міжнародних правопорядків на внутрішньодержавному, регіональному та універсальному рівнях.

Підсумовуючи, зазначимо, на сьогоднішній день, ТНК без перебільшення є однією із ключових фігур в міжнародно-економічних відносинах. Здійснивши аналіз нормативно-правової бази, можна чітко простежити, що існує необхідність в міцній законодавчій базі для того, щоб покращити ситуацію, яка існує сьогодні. Тобто, до сих пір не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб

реалізувати їх на міжнародному рівні. У зв'язку з чим, перед світовою спільнотою сьогодні, з-поміж іншого, важливим завданням у питанні покращення міжнародних відносин в контексті діяльності ТНК є формування ефективної та комплексної бази заходів, які б здійснювали правове регулювання діяльності ТНК державного та міжнародного рівня в практичному плані.

1.2. Поняття, зміст транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного права

Сьогодні в умовах ринкової економіки – ТНК є фундаментальним базисом для більшості країн. Навіть те, що ТНК має вагомую роль та значення у світі, сьогодні у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, що в свою чергу є проблемою, бо відсутність конкретного визначення прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому. У зв'язку з цим, зосередимо більш детально увагу на трактуванні ТНК та спробуємо з'ясувати найбільш доцільніше його визначення, що дозволить встановити зміст.

Для повноцінного аналізу ТНК, необхідно згрупувати поняття, які пропонуються вітчизняними та зарубіжними науковцями на підставі наступних критеріїв:

а) структурний, який представляє ТНК чисельністю задіяних країн або належністю її керівництва до окремих держав та кількістю форм організаційного та економічного характеру під час здійснення господарської діяльності ТНК за кордоном;

б) результативний, який характеризує ТНК залежно від частки закордонних активів та прибутків, іноземних інвестицій і частки в операціях за рубежем;

в) біхевіористський, який встановлює компанію як транснаціональну на підставі, якщо її система управління здатна «мислити» глобально, в рамках сучасного ринку в світу;

г) системний, який відображає ТНК через призму трьох представлених вище підходів та в контексті його як представника, який прискорює процес глобалізації [12, с. 61].

Слід зазначити, що жоден з підходів не є всеохоплюючим. У зв'язку з цим, сутність поняття ТНК найбільш вдало відображається не за якоюсь ознакою або критерієм, а тільки за умови їх комплексності, за якою можна змістовно визначати транснаціональний характер окремо взятої компанії. Тому, пропонується розглянути трактування ТНК, які пропонувались свого часу фахівцями за системний підходом.

Наприклад, Н. Саприкіна визначає ТНК: «як компанію, що являє собою групу підприємств, які функціонують у двох чи більше країнах та, незалежно від країни походження, здатні реалізовувати єдину загальну стратегію за узгодженою політикою, а також здійснювати вплив на економічну політику як країни базування, так і приймаючих країн через залучення їх до світових інтеграційних процесів» [13, с. 130–131].

З точки зору М.А. Манукян: «ТНК – це, в першу чергу, економічний феномен, а тому надбання економічної науки в даній галузі матимуть принципове значення для відповідного самостійного юридичного аналізу» [14, с. 16]. Проте, науковець застерігає від абсолютної підміни юридичних та економічних понять, оскільки трактування ТНК і подібних до неї визначень, як приклад, мультинаціональна корпорація або міжнародна компанія, з наукової точки зору економічного та юридичного характеру, тут має місце існування деяких відмінностей. В правовій науці, на перше місце ставляться питання організаційно-правового змісту, які, власне кажучи і встановлюють юридичний статус ТНК, в свою чергу, в економічній науці, основоположною є думка, яка характеризує ТНК як економічну

одиницю. Досить вдалим на цю позицію є твердження М.А. Манукяна, який наголошує: «саме на зламі двох даних дисциплін можна отримати найбільш повну відповідь на питання дефініції ТНК» [14, с.17].

Особливу увагу сьогодні, у переважній більшості визначень, поняття ТНК становить аспект кількості країн, які є приймаючими підрозділами ТНК. На думку В. Літкевича: «ТНК потрібно вважати підприємством, що діє через свої структурні підрозділи – суб'єкти національного права різних держав – на території двох і більш країн, і яке – як економічно єдиний організм – знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, або поза правовим контролем групи держав або міждержавних організацій» [15, с. 5]. За монографією Д. Лук'яненка говориться, що: «ТНК – це підприємство, яке об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах та здійснює проведення взаємопов'язаної політики та стратегії завдяки одному чи кільком центрам прийняття рішень» [16, с. 12].

На думку І. Шкурата: «під транснаціональною корпорацією розуміється група підприємств, що функціонують у різних країнах (приймаючих), але контролюються штаб-квартирою, яка міститься в одній конкретній країні – країні базування. Головною ознакою ТНК є здійснення прямих закордонних інвестицій з країни базування в приймаючі країни» [17, с. 103].

Один із провідних фахівців у сфері міжнародного приватного права в Україні стосовно діяльності ТНК, Г.С. Фединяк пропонує трактування ТНК за ключовими ознаками:

- 1) «економічно єдина система;
- 2) група самостійних підприємств;
- 3) діяльність здійснюється на території декількох держав;
- 4) структурні підрозділи виступають учасниками національного права;

5) керівництво та контроль проводиться з єдиного центру;

б) корпорація знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, групи держав або міжнародної організації» [18, с. 587-588].

Розглянувши основні, на нашу думку поняття, які закріплені в науковій доктрині, можна простежити те, що серед вчених не існує єдиного бачення щодо ТНК. Враховуючи зазначене, необхідно перейти до висвітлення різноманітних визначень ТНК, встановленню ознак та формуванню доцільного трактування ТНК. По більшій мірі, багато дефініцій ТНК зустрічається в міжнародних актах. Відзначимо, що в українській доктрині, концепції щодо трактування ТНК, на жаль, не сформовано.

Отже, за визначенням ООН: «транснаціональні корпорації – це підприємства, що є власниками, або такими, що контролюють виробництво товарів чи послуг за межами країни, в якій вони базуються» [5, с. 41]. За узагальненням К. Шмітгофф: «до спроби легального визначення ТНК у документах ООН 1974–1975 рр. ці корпорації (тоді використовувався термін «багатонаціональні») визначалися як група компаній з різною національністю, економічно єдиних, зі зв'язком через акції чи шляхом укладення договору або через управлінський контроль» [19, с. 157].

За Конвенцією про транснаціональні корпорації, поняття ТНК встановлено як: «юридична особа (сукупність юридичних осіб), яка має у власності, господарському віданні або оперативному управлінні, відокремлене майно на територіях двох і більше держав-учасниць; утворену юридичними особами двох і більше держав-учасниць; зареєстровану як корпорація відповідно до цієї Конвенції» [20].

Поняття за цією Конвенцією містить в собі різноманітні транснаціональні структури: «фінансово-промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю» [20].

Офіційне визначення міститься і в Конференції ООН з торгівлі та розвитку (далі – ЮНКТАД), за яким: «транснаціональна корпорація – це підприємство, що об’єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень» [21]. Зазначене трактування дає можливість наголосити на тому, що ТНК характеризується як окрема юридична особа.

За проєктом Кодексу поведінки ТНК: «ТНК – це підприємство, яке має відділення у двох або більше країнах, незалежно від юридичної форми та сфери діяльності цих відділень, які функціонують відповідно до певної системи ухвалення рішень, що дозволяє проводити певну узгоджену політику та загальну стратегію через один (або більше) центр з прийняття рішень, в рамках якого відділення пов’язані між собою відносинами власності або іншими відносинами; одне або декілька відділень можуть справляти значний вплив на діяльність інших та, зокрема, користуватися загальними знаннями та ресурсами і розділяти відповідальність з іншими» [2].

На нашу думку, досить вдале визначення ТНК закріплене за Матеріалами Організації економічного співробітництва, за якою: «ТНК характеризується як компанія приватної, державної або змішаної форм власності, що знаходяться в різних країнах. При цьому одна або більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями і ресурсами» [22].

Враховуючи зазначене, на нашу думку, повне відображення поняття ТНК закріплене за Конвенцією про транснаціональні корпорації. Аргументуючи змістовніше, зазначимо, що це визначення включає критерій структурності, за яким встановлюється приналежність компаній до ТНК та інтегровану природу форм, які можуть застосовуватися для їх діяльності. Ця Конвенція закріплює

основоположні основи сторін в сфері створення і діяльності ТНК, де ключовим питанням слугує взаємодія учасників ТНК стосовно інвестицій. Також вона встановлює порядок, за яким створюється і реєструється корпорація, звіт і контроль за їх діяльністю, визначає право власності на прибуток і продукцію, яка виготовляється, закріплює правові основи регулювання соціальних та трудових відносин в корпораціях тощо. Тобто, за цією Конвенцією досить обширно розкривається поняття ТНК загалом та їх зміст, зокрема.

Наведені трактування, які представлені науковою доктриною та міжнародними актами, доповнюють одне одного і об'єднуються навколо рис, які характерні транснаціональним компаніям:

- збереження національності походження компанії;
- багатонаціональний характер представництв;
- економічне розширення на зарубіжних ринках стосовно вкладення капіталу.

Проте, нормативних актів, які б чітко встановлювали критерії щодо приналежності компаній до ТНК, сьогодні ще не сформовано [23, с. 128].

Отже, на підставі проаналізованого матеріалу, сформулюємо наступне визначення ТНК, яке на нашу думку, в повній мірі розкриває його суть та значення. ТНК – це інтегрована структура, яка здійснює централізовану політику через один (декілька) центрів, що приймають рішення на підпорядковані підприємства (філії, представництва, компанії), яким характерні організаційні та правові форми, що базуються на науково-технічній, виробничій та комерційній кооперації з ціллю отримати сприятливі умови для ведення господарської діяльності, яка, в свою чергу, призведе до зростання прибутку та підвищить економічний вплив компанії на національні економічні системи в світі.

Зазначене трактування аргументує характер діяльності таких компаній. З цього формулювання встановлюється наступне: для ТНК не обов'язково мати великі розміри, однак, обов'язковою повинна бути гнучкість структури їх управління. Такий підхід становить вагоме значення та сутність ТНК в умовах сучасних та стрімко розвиваючих інформаційних технологій.

Таким чином, ТНК має вагому роль та значення у світі, однак сьогодні, у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, в тому числі це стосується і міжнародних актів, в яких є різноманітна кількість її визначень. Це породжує проблему, оскільки відсутність конкретного поняття прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому.

1.3. Особливості міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій

Інститут міжнародної правосуб'єктності займає центральне місце в системі міжнародного права. Багато досліджень на сьогоднішній день говорять про актуальність цього інституту, проте існують і не вирішені питання, які в першу чергу стосуються міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, в тому числі ТНК, щодо яких, як і до дефініції поняття також немає єдиного погляду. У зв'язку з цим, потребує змістовнішого аналізу особливості такої правосуб'єктності в контексті діяльності ТНК.

Відмітимо, що характер дефініції «міжнародна правосуб'єктність» за нормами міжнародного права не закріплюється. Мають місце лише конструкції теоретичного змісту, які відображають юридичну природу, підстави та рамки такої правосуб'єктності. За загальним розумінням, міжнародна правосуб'єктність характеризується як юридична

можливість особи бути суб'єктом міжнародного права. Змістом міжнародної правосуб'єктності слугують основоположні права та обов'язки, які регламентовані міжнародно-правовими нормами. В теорії держава і права вважають, що поєднання право- та дієздатності відображає динамічність поняття суб'єкта міжнародного права [24, с. 48].

Отже, враховуючи зазначене, варто зосередитися на аналізі загальних особливостей міжнародної правосуб'єктності ТНК.

Вперше про питання правосуб'єктності ТНК заговорили в ХХ столітті в США. Тоді американськими вченими була висловлена позиція, відповідно до якої ТНК була охарактеризована як «новий сувенір», при цьому, порівнюючи її статус зі статусом держави. Ця думка була обґрунтована наступним чином: «в переважній більшості випадків, американські компанії мають набагато значніші важелі впливу на політику в країні, ніж державний апарат та посадові особи» [25, с. 95].

Зазначене питання також досить гостро обговорювалось в ООН та в Лізі Націй. Вже починаючи з 1946 року по ініціативі парламенту Австрії у Генеральній Асамблеї ООН було зареєстровано пропозицію, в якій йшла мова про те, щоб надати ТНК міжнародної правосуб'єктності. Однак, ця пропозиція була відкликана більшою частиною країн, у зв'язку з порушенням одного з основоположних принципів (суверенної рівності держав) [26, с. 132].

Продовжуючи, зазначимо, що міжнародна правосуб'єктність ТНК досліджувалась і багатьма науковцями. Всі вчені по-різному розуміли природу правосуб'єктності ТНК, одні вважали, що ТНК апіорі не може мати міжнародної правосуб'єктності, інші настоювали на протилежній позиції, зокрема, говорячи про наявність такої правосуб'єктності. Виділимо конкретну думку Х.В. Кметика, який свого часу наголошував: «де-факто ТНК перейшли від об'єкта міжнародно-правового

регулювання в суб'єкта міжнародного права, в результаті значного збільшення їх кількості та наявності широкої сфери впливу» [27, с. 140].

Загалом, що стосується питання міжнародної правосуб'єктності ТНК, фахівці у галузі міжнародного права розділилися на два табори: одна група в повній мірі спростовує міжнародну правосуб'єктність ТНК, аргументуючи свою думку тим, що: «таке визнання підриває авторитет держави як первинного і абсолютного суб'єкта міжнародного права». Інша група навпаки, виділяє своєрідну «функціональну правосуб'єктність ТНК», тобто яка передається корпорації, але в досить обмеженому об'ємі і тільки за умови досягнення конкретних цілей, які закріплені за міжнародно-правовими нормами [28, с. 77-79].

Міжнародна правосуб'єктність з точки зору правової категорії передбачає закріплення відповідних правових норм. Це прямо схиляє нас до того, що норми, які б наділяли ТНК міжнародною правосуб'єктністю – відсутні. Тобто, якщо говорити по факту, ТНК на сьогоднішній день не мають міжнародної правосуб'єктності. Передумовою появи у ТНК міжнародної правосуб'єктності, хоча б в обмеженому вигляді, є, зокрема, їх апелювання до міжнародних органів щодо встановлення окремих норм. Однак, єдина умова яка надає таким корпораціям міжнародної правосуб'єктності – це існування норм в міжнародних угодах або в таких, в яких закріплюються інші джерела міжнародного права, що засвідчують факт наявності такої правосуб'єктності [29, с. 568].

Слід вказати, що міжнародне економічне та торговельне право засвідчує міжнародну правосуб'єктність ТНК. Як приклад, у Німеччині товариства з обмеженою відповідальністю і акціонерні товариства вважаються правоздатними в момент державної реєстрації товариства, яке передує, а дієздатність набувають тільки після того, якщо зареєструються як юридичні особи [30].

Отже, не можна акцентувати увагу на те, що поняття «правоздатність» та «дієздатність» співпадають у часових межах та чіткому розумінні їх змістовності. Тобто, якщо говорити про юридичних осіб – учасників ТНК, то, встановлюючи їх правосуб'єктність, необхідно звертати увагу і на різницю, яка може бути під час виникнення і припинення право- та дієздатності деяких учасників, на яких поширюється законодавство великої кількості держав.

Відмітимо і те, що характерною особливістю правового статусу ТНК, які не являються суб'єктами міжнародного права є те, що вони можуть виступати в ролі дестинаторів, що володіють суб'єктивними правами та обов'язками, передбачених нормами міжнародного права і це говорить про те, що вони, на відміну від суб'єктів міжнародного права, які є суверенними (несуверенними), постійно знаходяться під юрисдикцією окремої країни, яка в праві та зобов'язана нести відповідальність міжнародного характеру за їх дії, у разі порушення норм міжнародного права. На цей рахунок справедливо вказує Н.А. Соколова: «навіть якщо держави шляхом укладення міжнародної угоди намагаються досягти урегулювання відносин за участю юридичних чи фізичних осіб, це не змінює природу міжвладних правовідносин, якими є міжнародні правовідносини» [31, с. 23].

Як узагальнення, можна сказати, що у перспективному майбутньому, ТНК безумовно можуть бути повноправними суб'єктами міжнародного права. Проте, в будь-якому разі, вони завжди будуть вважатися виключно вторинними суб'єктами в цій галузі права. ТНК апріорі не здатні бути як первинні суб'єкти міжнародного права, бо не володіють характерною рисою первинних суб'єктів – суверенністю, водночас, через нехотіння країн виокремити зі своєї юрисдикції учасників ТНК та надати їм цю ознаку. Для того, щоб полегшити співпрацю, держави наділяються владою надавати правосуб'єктність

міждержавним економічним та іншим організаціям, в тому числі і ТНК. Враховуючи сказане, правосуб'єктність ТНК може бути:

1) похідною, тому що вона надається та підконтрольна країнами або міжнародними організаціями;

2) функціональною, тому ТНК створені для того, щоб вирішувати економічні задачі: отримувати іноземні, дешеві джерела сировини та робочої сили; опановувати нові ринки збуту; отримувати в великих об'ємах транснаціональні прибутки тощо.

Серед інших особливостей правового статусу ТНК слід виділити і те, що:

– держави створюють материнські компанії, які займаються керівництвом усієї корпорації світового масштабу та реалізують її загальну стратегію розвитку;

– на територіях держав розташовуються структурні підрозділи ТНК. Тобто, навіть якщо ТНК не приймає участі в міжнародній нормотворчості, це аж ніяк не відмінє факту того, що їм притаманна міжнародна правосуб'єктність в силу того, що структурні підрозділи функціонують під час процесу комунікації на міжнародно-правовому рівні [32, с. 478].

Ще одним вагомим аргументом, який стосується становлення міжнародної правосуб'єктності ТНК вже з позиції його як суб'єкта публічного права є те, що глобалізація процесів в світі, яка постійно зростає, потребує розробки комплексних підходів до вирішення важких питань, які безпосередньо стосуються інтересів і вимагають колективної участі усієї світової спільноти [28, с. 177].

На сьогодні питання про правосуб'єктність ТНК стає все актуальнішим, яке вимагає свого вирішення, їх приєднання в ряд з іншими суб'єктами міжнародного права, так, хоч і не повноправних, а таких, які будуть мати міжнародну правосуб'єктність, яка є

обмеженою, однак, хоча б маючих міжнародний статус, який є чітким та юридично визначеним.

На нашу думку, ігнорувати тенденцію стосовно становлення статусу ТНК як суб'єкта не тільки міжнародного, але і публічного права, світова спільнота не має морального права, тому що на сьогоднішній день процеси, які стосуються правосуб'єктності ТНК є реалізованими та незворотніми в практичному плані. А вже іншим питанням буде те, в якому обсязі та якими характеристиками повинна бути така правосуб'єктність. Отже, на наше глибоке переконання, якби міжнародна спільнота сформувала чітку регламентацію правосуб'єктності ТНК, вона б від цього тільки виграла та вирішила багато насущних проблем, про які, до речі, змістовніше зосередимо увагу в наступному розділі.

Проведене дослідження дало змогу зробити узагальнюючий висновок. Сучасна доктрина міжнародного права містить дискусійні питання щодо того, чи можна вважати ТНК суб'єктами міжнародного права, в тому числі і питання щодо міжнародної правосуб'єктності ТНК.

Основоположною особливістю можна вважати те, що в класичному розумінні, ТНК не наділяється міжнародною правосуб'єктністю (якій притаманні право- та дієздатність) і відноситься до так званих «нетипових» суб'єктів міжнародного права.

Відмітимо, що ТНК як учасники міжнародних економічних відносин виступають в ролі суб'єктів великої кількості правових відносин в рамках галузі або інституту міжнародного права, а це є свідченням того, що їм притаманна спеціальна правосуб'єктність. Також в досить обмеженому вигляді, проте така правосуб'єктність ТНК може проявлятися і під час укладання міжнародних угод.

Виникати міжнародна правосуб'єктність ТНК може за наявності у джерелах міжнародного права норм, які її встановлюють. Передумовою для реалізації таких норм можуть бути встановлені норми «м'якого

права», яким притаманна вагома моральна та політична значущість, як для регулювання діяльності ТНК, так і для міжнародних відносин, а також, які забезпечують формування відповідних стандартів щодо поведінки ТНК в різних галузях під час здійснення ними діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

2.1. Проблемні питання щодо контролю та правового регулювання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій

ТНК як учасники міжнародних економічних відносин становлять собою єдиний механізм, тоді як іншими суб'єктами, які вступають до структури такого механізму, визнається право юридичної самостійності. Зазначене оформлення економічних реалій правовим регулюванням спонукає до появи численних проблемних питань, які потрібно вирішувати якомога швидше. Ці проблеми можна охарактеризувати як перевірку в умовах сучасних реалій стосовно того, наскільки ефективні і пристосовані ті чи інші правові засоби до регулювання та контролю статусу комерційних організацій, що здійснюють свою діяльність за межами своєї держави. Серед іншого, проблемним питанням є правова регламентація діяльності ТНК, яка полягає в багатьох спробах міжнародною спільнотою її врегулювати, розробляючи нормативно-правові документи, яким притаманні недоліки, про які акцентувалася увага протягом усього попереднього розділу.

Нинішній етап розвитку економіки характеризується великою кількістю держав, яких чекає жорсткий контроль за діяльністю ТНК зі сторони країн, в яких вони були зареєстровані. Зазначені заходи потребують не тільки здійснення дій, які пов'язуються з тим, щоб сприяти потоку інвестицій в країни, які розвиваються, але і заходи, ціль яких запобігати ТНК наносити «шкоду» тим країнам, які отримують інвестиції. Ніхто не буде заперечувати, що діяльність ТНК забезпечує

отримання доходу державі свого походження. Проте, це не позбавляє того, що кожна країна забор'язується утримуватися від дій, які можуть спричинити шкоди іншим державам, саме тому, держави, у яких було зареєстровано ТНК повинні контролювати їх діяльність [33, с. 229-235].

Сучасний світ має тенденцію збільшувати тиск на країни походження ТНК стосовно контролю за їх діяльністю. Це зумовлюється проблемами, які необхідно розглянути детальніше.

1. Першим проблемним питанням є те, що контроль за потоком інвестицій в країнах, що розвиваються, не є ефективним. В таких країнах наголошували, що динамічний потік інвестицій сприятиме їм розвивати економіку, але протягом багатьох років, їм так і не вдалося сформувати налагоджений механізм, який би здійснював контроль за цим процесом [34, с. 355]. Ця думка підтримувалася і на міжнародному рівні. Відповідно до Декларації Доха, прийнятої на четвертій зустрічі міністрів Світової організації торгівлі (далі – СОТ), встановлено: «при розробці інвестиційних інструментів слід брати до уваги аспект розвитку економік держав, що розвиваються» [35]. Не дивлячись на таку підтримку, в країнах, що розвиваються, так і не впроваджено інструменту, який би ефективно впливав на інвестиційну діяльність та забор'язував країни походження ТНК забезпечувати необхідні заходи для того, щоб здійснювати жорсткий контроль за функціонуванням своїх багатонаціональних корпорацій.

2. Наступним проблемним моментом є те, що окрім діяльності ТНК було сформовано і неурядові організації, які прагнули дещо переробити концепцію діяльності та направляти свої сили на те, щоб захищати інтереси багатонаціональних корпорацій в контексті покладення обов'язку на компанії здійснювати бізнес відкрито та чесно на підставі етики, яка сформована в корпораціях. Цим самим, неурядові організації та ТНК зіштовхувалися, так би мовити «лобами» і в багатьох питаннях не досягали консенсусу щодо їх правового регулювання.

Якби там не було, міць неурядових організацій була продемонстрована, коли вони запобігли укладанню Багатосторонньої угоди з інвестицій, яка між іншим сприяла захисту інтересів ТНК. На сьогоднішній день, ключова ціль неурядових організацій – реалізувати в рамках СОТ інструмент, який би впливав на інвестиційну діяльність. З-поміж іншого, неурядовими організаціями було сформовано стратегію, яка спрямовувалася на те, щоб в судовому порядку притягати до відповідальності «батьківську» країну за діяльність своїх ТНК [36, с. 720].

3. Проблема реалізації багатостороннього кодексу з іноземних інвестицій. Дискусійні питання сьогодні щодо створення цього Кодексу змінили свій вектор з питань, які захищали інвестиції країн в площину, яка стосується встановлення відповідальності за неналежний контроль інвестиційних потоків. Як наслідок, це спричинило те, що країни походження інвестицій почали підтверджувати юрисдикцію національних судів стосовно діяльності своїх ТНК, діючих за межами країни [37, с. 74-80].

4. Наступна проблема стосується встановлення рівня правового регулювання діяльності ТНК, яка характеризується особливими властивостями їх організаційної та правової структури. Традиційно, як нами вже було виділено, ТНК можуть здійснювати свою діяльність в базисних державах та державах, які є приймаючими. Слушною є думка О.А. Делінського, який розділяє погляд видатного спеціаліста в сфері міжнародного права Г.К. Дмитрієвої і також виокремлює 3 рівні правового регулювання діяльності ТНК:

– внутрішнє законодавство (допускає діяльність філій і дочірніх підприємств ТНК внутрішньому законодавстві країн, які є приймаючими);

– двосторонні (укладаються між базуючою та приймаючою державою, але, якщо держава, яка є приймаючою, з низькими економічними показниками, такі угоди укладаються з ТНК);

– багатосторонні угоди (до них відносять проєкт Кодексу поведінки, який неодноразово згадувався) [29, с. 571-572].

Стосовно проблематики правового регулювання діяльності ТНК рівня окремих країн, не можемо не розділити думку О.В. Тарасова, який наголошує: «економічна й організаційна єдність ТНК явно не відповідає тій персонативній правовій формі національної юридичної особи, в якій окремі системні одиниці ТНК вступають у різні правовідносини. Таким чином, єдиний глобальний соціоекономічний актор стає непомітним для національного права. Юридично діють окремі суб'єкти національного права в різних національних правопорядках, формально не пов'язані між собою. Така юридична множинність при економічній єдності дає ТНК змогу гнучко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, швидко підлаштовуватися під мінливе соціальне навколишнє середовище» [34, с. 425-426].

Вирішити цю проблему можна було б, прийнявши єдиний, уніфікований міжнародно-правовий документ, який би закріплював та регулював усі аспекти діяльності ТНК. Повертаючись до питання прийняття Кодексу поведінки ТНК, ключовою перепорою для його реалізації стали суперечки між базуючими та приймаючими державами. Водночас, коли базуючі держави стараються регламентувати обов'язки приймаючих країн, країни ж, які розвиваються, обмежують їх розповсюдження на свої підприємства і навпаки, вводять величезну кількість обов'язків для ТНК [38]. Незважаючи на те, що він досі залишається проєктом, він містить положення, за якими передбачаються сфери, у яких ТНК в змозі наносити шкоду своєю діяльністю країні, яка є приймаючою.

5. Наступна проблема стосується втручання ТНК в питання політичного характеру країни, яка є приймаючою, з ціллю одержати вигоду. Лібералізація світової економіки, яка відбувалася у 90-ті роки, стала підґрунтям тому, що ТНК займалися корупцією, в той же час розвивала норми, що підтримували інвестиції, а з іншого боку уповільнювала розповсюдження норм, які б закріплювали відповідальність багатонаціональних корпорацій [39, с. 44].

Такі суперечливі моменти повинні вирішуватися на підставі погодження позицій і реалізації обов'язків, які були б рівними для всіх базуючих та приймаючих країн ТНК.

6. Проблема відсутності норм, які регулюють відповідальність ТНК. Такі норми мають місце бути в національних законодавствах, однак, на практиці, розповсюджувати їх вплив на іноземну юридичну особу дуже важко. Усе, що можна зробити, лишити її захисту інвестицій, що передбачені відповідно до інвестиційних угод. Проте, цього буде замало, щоб належним чином забов'язати ТНК додержуватися норм правового характеру та запобігати їм наносити шкоди державі, яка є забов'язуючою.

Основоположним засобом, який можна було задіяти, щоб мати важелі на поведінку ТНК – запровадити механізм, який би впливав на країну походження ТНК. Тобто, необхідно реалізувати відповідальність країни походження за неприйнятну поведінку її резидента. В цьому разі, сама ж країна буде заінтересована, щоб їх ТНК не використовували дії, які можуть бути загрозою для іншої держави (порушення політичного та економічного порядку).

Цікавим застереженням є те, що існує багато праць, які висвітлювали право на захист своїх резидентів (юридичних осіб) у міжнародному праві. Однак, в цих працях не підіймалися питання захисту підданих іноземних країн від ТНК, яка зловживає своєю діяльністю.

Така невідповідність залишається і сьогодні, незважаючи на те, що це є історичним та очевидним фактом, і необхідність такої захищеності є першочерговою потребою. Напевно ця невідповідність пов'язана з тим, що становлення міжнародного права забезпечувалося Європейськими країнами, які більше приділяли увагу питанням захисту корпорацій та їх інвестиціям, аніж захисту країн, які постраждали від недобросовісної поведінки ТНК [40, с. 167-168].

З позитивного відмітимо, що сьогодні вже запроваджений процес розбудови складної системи правил, які дадуть змогу державі забов'язати ТНК швидко та в повному обсязі відшкодовувати завдані збитки за нанесену шкоду.

Провідні держави схвалюють правові норми, які направлені на захист активів ТНК в слаборозвинутих країнах всього світу. Дотепер, досі не ясно, хто ж повинен відповідати за збитки, які завдають ТНК, вони ж самі чи держави її походження. Відмітимо, що держава буде нести відповідальність за умисне відправлення своїх резидентів за кордон, щоб нанести шкоду іншим особам чи країні. Міжнародним правом закріплюється правило, відповідно до якого, держави не в праві завдавати шкоди іншим державам. Безсумнівно, на державу покладається обов'язок запобігати настанню шкідливих наслідків, у разі, якщо їй було відомо про неприйнятну діяльність своїх резидентів, яка може або буде наносити шкоду. Отже, такий підхід відображає наступне: якщо держава вправі захищати своїх громадян за кордоном, за доцільне було б покласти обов'язок на держави контролювати поведінку своїх резидентів, яка не має виходити за рамки міжнародних норм.

В свою чергу, держава походження ТНК може покласти обов'язок на своїх резидентів функціонувати за кордоном в контексті інвестора, відповідно до міжнародних норм, за сприянням юрисдикції, якою вона уповноважена і ґрунтується на національній засаді. Якщо держава таким

чином може розповсюджувати власні повноваження в податковому та антимонопольному праві, то встановити відповідальність держави за тим, щоб здійснювати контроль за своїми резидентами є досить можливим та виправданим кроком. Окремими державами вже здійснюються відповідні заходи, які запобігають розповсюджувати корупцію в бізнесі міжнародного рівня [40, с. 168]. На нашу думку, якщо держави не здатні уникати порушень міжнародних норм, вони повинні позбавлятися права захищати своїх резидентів.

7.Останньою виділимо проблему взаємовідносин між державами та ТНК. З позиції Н.Ю. Асс: «останнім часом спостерігається тенденція зміни впливу у взаємовідносинах між державами та ТНК. Контроль держав за діяльністю цих підприємств поступово зменшується, натомість стурбованість державних лідерів щодо впливу ТНК на державну політику зростає, особливо якщо це стосується колективного впливу ТНК на урядові дії»[32, с. 481]. Тобто, мова йде про фінансову міць ТНК та їх можливість впливати на політику і економіку країн. По сей день, ТНК залишається основоположним структурним елементом економіки більшої частини країн, який в тому числі, розвиває та збільшує її ефективність. Така могутність, останнім часом є тим чинником, який формує проблемні моменти. Оскільки ТНК має можливість здійснювати перевід фінансових ресурсів з однієї країни до іншої, це спонукає до дестабілізації фінансових ринків в окремих країнах, до нездатності підприємств бути конкурентоспроможними з ТНК та мати важелі для того, щоб змінювати попит і пропозицію [41, с. 33-34]. В такому разі, провідним державам потрібно запроваджувати необхідні заходи, які б давали змогу знаходити баланс та порозуміння у взаємовідносинах між ТНК та державами, в яких вони здійснюють свою діяльність.

На підставі вищевикладеного, можна підсумувати, що питання контролю та правового регулювання міжнародної правосуб'єктності

ТНК є не до кінця визначеними та породжують досить серйозні проблеми, серед яких є наступні:

1) відсутність правового механізму, який би забор'язував країни походження ТНК забезпечувати необхідні заходи для того, щоб впливати на інвестиційну діяльність в країнах, що розвиваються;

2) лобіювання інтересів ТНК та неурядових організацій;

3) проблема реалізації багатостороннього кодексу з іноземних інвестицій;

4) проблемні аспекти щодо встановлення рівня правового регулювання діяльності ТНК, яка характеризується особливими властивостями їх організаційної та правової структури;

5) втручання ТНК в питання політичного характеру країни, яка є приймаючою з ціллю одержати вигоду;

6) відсутність норм, які б встановлювали відповідальність ТНК;

7) проблемні аспекти правових відносин між державами та ТНК.

2.2. Перспективи розвитку правового регулювання та шляхи висвітлення правосуб'єктності транснаціональних корпорацій в Україні

В епоху глобалізації, коли розвиваються процеси транснаціоналізації виробництва і капіталу, посилюється міжнародний вплив на національну економіку. У зв'язку з цим, не можна оминати увагою сучасний етап економічного розвитку України та роль ТНК, яка сприяє формуванню стратегії розвитку вітчизняної економічної системи.

В сучасних реаліях для України, процес транснаціоналізації може слугувати тим економічним механізмом, який забезпечує оновлені пріоритети суспільного відтворення, задачі політики на зовнішньому

ринку, а також встановлює порядок та умови для того, щоб Україна приймала участь в поділі праці на міжнародному рівні [42, с. 116].

Необхідність удосконалення інституційного забезпечення можна пояснити потребою в економії трансакційних витрат, що формуються під час процесу взаємозв'язку вітчизняних господарюючих суб'єктів із сервісними ТНК. Трансакційні витрати зумовлюються наступними чинниками:

- асиметрія інформації, яка існує на приймаючому ринку;
- монопольний стан окремих провайдерів послуг;
- законодавчі перешкоди для приєднання ТНК на ринок України;
- несумісність систем щодо стандартів та сертифікації товарів і послуг;
- слаборозвинена ринкова інфраструктура тощо.

На практиці, коли українською державою приймаються нормативно-правові акти, які стосуються сфер економічної діяльності, в яких наявні вище перелічені чинники, відбувається зниження трансакційних витрат, стимулювання взаємодії контрагентів, зростає зовнішня торгівля та повільно, але все ж таки, є економічне зростання.

Отже, враховуючи зазначене, необхідно акцентувати увагу на напрямках розвитку діяльності ТНК в Україні, які в подальшому будуть впливати на економічне процвітання нашої держави. Такі напрями можна розділити на дві групи: а) поточні, які направлені на розвиток діяльності ТНК; б) перспективні, які передбачають перспективу такої діяльності на довготривалий період.

Поточними напрямами слід вважати наступні:

1) нормативно-правове забезпечення діяльності ТНК в Україні, в першу чергу щодо розширення сфери дії державного регулювання інвестиційного напрямку;

2) використання Україною досвіду ТНК щодо реалізації внутрішніх та зовнішніх корпоративних зв'язків, щоб активно долучати

до здійснення інвестиційної діяльності суб'єктів різних форм господарювання, що в свою чергу, дасть змогу розширити вітчизняне товаровиробництво та ринкову інфраструктуру;

3) ефективна організація обліку та звітності ТНК на підприємствах України, а також реалізація методології, яка буде проводити економічний аналіз ТНК;

4) закріплення на законодавчому рівні практики індикативного планування [43, с. 198].

В свою чергу, до перспективних напрямів віднесено такі:

1) поетапна інтеграція України до міжнародних економічних відносин. Існування великої кількості різноманітних шляхів інтеграції, значення процесу щодо забезпечення іноземного капіталу та діяльності ТНК в нашій державі є дуже вагомими чинниками зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного характеру. Такий шлях становить важливість як для того, щоб закріпити свою позицію на міжнародній арені, так і для того, щоб виконувати вимоги, які встановлені для процесів інтеграційного змісту. Перше за все, це стосується реалізації на практиці напряму євроінтеграції, вступ до НАТО тощо;

2) результативність економічних реформ та загальне оновлення економічного стану в Україні. В площині використання іноземного капіталу, логічним є заміна пріоритетів щодо форм інвестування. Потреба існує в оптимізації самої структури економічного стану держави, скорочення частини галузей (металургійна та важка промисловість), які в неосяжній кількості використовуються, природні ресурси і як наслідок псують екологічне середовище, а продукція, яка виготовляється, експортується за кордон і ніяк не відображається на рівні життя громадян. Також потрібно підвищувати частку наукомістких галузей, де будуть використовуватись екологічно чисті технології (легка, харчова промисловість, переробні галузі тощо);

3) реалізація могутніх національних структур, які б могли зіставити конкуренцію ТНК. Якщо виходити з можливостей, які існують для розвитку таких структур, то тут доцільним було б поєднати розвиток із стратегією ТНК, оскільки ця Стратегія базується на більш глобальнішому підході, який передбачає покращення результату не для окремо взятої структурної ланки, а для усього об'єднання загалом;

4) реалізація урядової програми на державному рівні для того, щоб підтримувати розвиток українських ТНК, тобто забезпечувати процес щодо формування крупних товаровиробників. Така б програма закріплювала мету та задачі підприємств і визначала напрям їх пріоритетності. Як наслідок, це дало б змогу реалізувати працюючу систему управління підприємствами, які інтегруються до світової економіки, бо тільки функціонуючі та об'ємні підприємства реально можуть зіставити конкуренцію на світовому ринку та прийняти позитивну практику ТНК для вітчизняної економіки;

5) створення інноваційних методів, які повинні враховувати та вивчати іноземний досвід для того, щоб адаптувати його до українських реалій і при необхідності додавати певні елементи. Тобто, це дасть змогу переформатування вітчизняних компаній на міжнародні, внаслідок чого вплив на міжнародному рівні стане ще сильнішим. Необхідно надавати стимул українським виробникам у вигляді пільгових кредитів, змінити концепцію в питанні торговельних і фінансових установ в здійсненні їх діяльності, яка направлена на сферу матеріального виробництва [43, с. 199-200].

Продовжуючи, визначимо заходи, які необхідні для того, щоб запобігати несприятливому впливу ТНК в Україні і для того, щоб покращити інноваційно-інвестиційну активність ТНК. Отже, серед таких заходів можна виокремити:

– потрібно запроваджувати експертизу щодо інвестиційних проектів, які коштують від 100 млн доларів і проектів, які фінансуються

за рахунок гарантій Кабінету Міністрів України та при залученні в них ТНК. Серед іншого, треба привести в порядок перевірку стосовно їх надійності та сумлінності;

– необхідність прийняти нормативно-правовий акт, основою якого мають бути засади, які б обмежували участь іноземного капіталу в сферах, що є ключовими в контексті розвитку економічного стану держави та забезпечення її безпеки;

– розробка спеціального органу, метою якого буде проведення моніторингу стосовно того, наскільки ефективними є залучені іноземні інвестиції в діяльність ТНК;

– проведення заходів, які б покращили систему корпоративного управління, базуючись на принципі прозорості інвестиційного партнерства [44].

Останнім питанням, яке необхідно розглянути більш детально, є розвиток власних міжнародних корпорацій, які б покращували економічний клімат нашої держави. Слід відмітити, що в Україні є свої корпорації, які існують досить давно (ВАТ «Укрнафта», Корпорація «УкрАвто», Корпорація «Рошен», НВГ «Інтернайт» тощо). З кожним роком процес транснаціоналізації в Україні зростає. Підґрунтям для зростання такого процесу є ступінь інтернаціоналізації країни, її позиція в рейтингу глобальної конкурентоспроможності та прийняття участі в угодах міжнародного рівня. В Україні великий потенціал стосовно взаємодії з ТНК, однак необхідно здійснювати реформи та радикально змінювати економічну та законодавчу сфери, про що вже велася мова. Коли ми зможемо привести ці складові в порядок, тоді і будуть в геометричній прогресії збільшуватися інвестиції. Також це дасть змогу зацікавлювати потенційних іноземних ТНК, які розширюватимуть діяльність вітчизняних транснаціональних корпорацій на міжнародній арені [45, с. 71].

Беручи до увагу тенденцію швидкого розвитку ТНК в економічній політиці України, відмітимо, що це може стати сприятливим фактором для вітчизняного економічного простору і призведе до таких позитивних змін:

- посиляться ресурсні та виробнича основа країни;
- розширяться експортні можливості країни;
- прискориться реструктуризація економіки;
- залучатимуться передові технології;
- активізуються процеси інтернаціоналізації та інтеграції в Україні

[45, с. 72].

Отже, можна стверджувати, що Україна не тільки залучає ТНК, а і сама бажає створювати нові та розвивати вже існуючі корпорації, які без усілякого сумніву відіграють одну із ключових ролей для економічного стану держави. В цілому, діяльність ТНК говорить про її двозначний вплив. З однієї сторони, за ними стоять сучасні технології, безмірний управлінський досвід. З іншої сторони, їх діяльність може становити і небезпеку для вітчизняної економіки.

Таким чином, підводячи загальний підсумок дослідження, відзначимо, що в сучасних реаліях для України, процес транснаціоналізації може слугувати тим економічним механізмом, який забезпечує оновлені пріоритети суспільного відтворення, задачі політики на зовнішньому ринку.

ТНК відіграють в цьому процесі велику роль, адже вони задають тенденцію розвитку та поширюють сучасні технології. Формування в Україні нових ТНК та розвиток вже існуючих, дасть змогу захищати економічні інтереси національного характеру, забезпечуватиме подальший розвиток господарських структур, прискорить інтеграційні процеси України до економіки світу та сприятиме тому, щоб Україна приймала участь у всіх важливих міжнародних обговореннях економічного характеру.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування основних положень щодо правосуб'єктності транснаціональних корпорацій як суб'єктів міжнародного права, визначено проблеми правового регулювання та сформульовано пропозиції щодо їх вирішення і удосконалення правосуб'єктності в Україні. Зазначене дало змогу висвітлити основні висновки, які мають теоретичний характер і повністю відповідають поставленим задачам.

1. На сьогоднішній день, ТНК без перебільшення є однією із ключових фігур в міжнародно-економічних відносинах. Здійснивши аналіз нормативно-правової бази, можна чітко простежити, що існує необхідність в міцній законодавчій базі для того, щоб покращити ситуацію, яка існує сьогодні. Тобто, до сих пір не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб реалізувати їх на міжнародному рівні. У зв'язку з чим, перед світовою спільнотою сьогодні, з-поміж іншого, важливим завданням у питанні покращення міжнародних відносин в контексті діяльності ТНК є формування ефективної та комплексної бази заходів, які б здійснювали правове регулювання діяльності ТНК державного та міжнародного рівня в практичному плані.

Діючими на сьогодні та основоположними нормативно-правовими актами, які здійснюють правове регулювання діяльності ТНК є наступні:

- Проект Кодексу поведінки ТНК;
- Кодекс іноземних інвестицій;
- Конвенція про транснаціональні корпорації;
- Хартія економічних прав та обов'язків держав, затвердженої резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй;

– Регіональна декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства та додатком слугують керівні принципи для багатонаціональних підприємств;

– Принципи щодо контролю за обмеженням ділової практики монополій і корпорацій;

– Нормативно-правові акти діяльності ТНК в Україні, які представлені внутрішнім законодавством, двосторонніми та багатосторонніми угодами.

2. ТНК має вагомую роль та значення у світі, однак, сьогодні, у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, в тому числі це стосується і міжнародних актів, в яких є різноманітна кількість її визначень. Це породжує проблему, оскільки відсутність конкретного поняття прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому.

Враховуючи зазначене, сформулюємо наступне визначення ТНК, яке на нашу думку в повній мірі розкриває його суть та значення. ТНК – це інтегрована структура, яка здійснює централізовану політику через один (декілька) центрів, що приймають рішення на підпорядковані підприємства (філії, представництва, компанії), яким характерні організаційні та правові форми, що базуються на науково-технічній, виробничій та комерційній кооперації, з ціллю отримати сприятливі умови для ведення господарської діяльності, яка, в свою чергу, призведе до зростання прибутку та підвищить економічний вплив компанії на національні економічні системи в світі.

Зазначене трактування аргументує характер діяльності таких компаній. З цього формулювання встановлюється наступне: для ТНК не обов'язково мати великі розміри, однак, обов'язковою повинна бути гнучкість структури їх управління. Такий підхід становить вагоме значення та сутність ТНК в умовах сучасних та стрімко розвиваючих інформаційних технологій.

3. Сучасна доктрина міжнародного права містить дискусійні питання щодо того, чи можна вважати ТНК суб'єктами міжнародного права, в тому числі і питання щодо міжнародної правосуб'єктності ТНК.

Основоположною особливістю можна вважати те, що в класичному розумінні, ТНК не наділяється міжнародною правосуб'єктністю (якій притаманні право- та дієздатність) і відноситься до так званих «нетипових» суб'єктів міжнародного права.

Відмітимо, що ТНК як учасники міжнародних економічних відносин виступають в ролі суб'єктів великої кількості правових відносин в рамках галузі або інституту міжнародного права, а це є свідченням того, що їм притаманна спеціальна правосуб'єктність. Також в досить обмеженому вигляді, проте така правосуб'єктність ТНК може проявлятися і під час укладання міжнародних угод.

Виникати міжнародна правосуб'єктність ТНК може за наявності у джерелах міжнародного права норм, які її встановлюють. Передумовою для реалізації таких норм можуть бути встановлені норми «м'якого права», яким притаманна вагома моральна та політична значущість, як для регулювання діяльності ТНК, так і для міжнародних відносин, а також, які забезпечують формування відповідних стандартів щодо поведінки ТНК в різних галузях під час здійснення ними діяльності.

4. Питання контролю та правового регулювання міжнародної правосуб'єктності ТНК є не до кінця визначеними та породжують досить серйозні проблеми, серед яких є наступні:

- 1) відсутність правового механізму, який би зобов'язував країни походження ТНК забезпечувати необхідні заходи для того, щоб впливати на інвестиційну діяльність в країнах, що розвиваються;
- 2) лобіювання інтересів ТНК та неурядових організацій;
- 3) проблема реалізації багатостороннього кодексу з іноземних інвестицій;

4) проблемні аспекти щодо встановлення рівня правового регулювання діяльності ТНК, яка характеризується особливими властивостями їх організаційної та правової структури;

5) втручання ТНК в питання політичного характеру країни, яка є приймаючою з ціллю одержати вигоду;

6) відсутність норм, які б встановлювали відповідальність ТНК;

7) проблемні аспекти правових відносин між державами та ТНК.

5. В сучасних реаліях для України процес транснаціоналізації може слугувати тим економічним механізмом, який забезпечує оновлені пріоритети суспільного відтворення, задачі політики на зовнішньому ринку.

ТНК відіграють в цьому процесі велику роль, адже вони задають тенденцію розвитку та поширюють сучасні технології. Формування в Україні нових ТНК та розвиток вже існуючих, дасть змогу захищати економічні інтереси національного характеру, забезпечуватиме подальший розвиток господарських структур, прискорить інтеграційні процеси України до економіки світу та сприятиме тому, щоб Україна приймала участь у всіх важливих міжнародних обговореннях економічного характеру.

Встановлено напрями розвитку діяльності ТНК в Україні, які в подальшому будуть впливати на економічне процвітання нашої держави. Такі напрями можна розділити на дві групи: а) поточні, які направлені на розвиток діяльності ТНК; б) перспективні, які передбачають перспективу такої діяльності на довготривалій період.

Поточними напрямками слід вважати наступні:

1) нормативно-правове забезпечення діяльності ТНК в Україні, в першу чергу щодо розширення сфери дії державного регулювання інвестиційного напрямку;

2) використання Україною досвіду ТНК щодо реалізації внутрішніх та зовнішніх корпоративних зв'язків, щоб активно долучати

до здійснення інвестиційної діяльності суб'єктів різних форм господарювання, що в свою чергу, дасть змогу розширити вітчизняне товаровиробництво та ринкову інфраструктуру;

3) ефективна організація обліку та звітності ТНК на підприємствах України, а також реалізація методології, яка буде проводити економічний аналіз ТНК;

4) закріплення на законодавчому рівні практики індикативного планування.

В свою чергу, до перспективних напрямів віднесено такі:

1) поетапна інтеграція України до міжнародних економічних відносин;

2) результативність економічних реформ та загальне оновлення економічного стану в Україні;

3) реалізація могутніх національних структур, які б могли зіставити конкуренцію ТНК;

4) реалізація урядової програми на державному рівні для того, щоб підтримувати розвиток українських ТНК, тобто забезпечувати процес щодо формування крупних товаровиробників;

5) створення інноваційних методів, які повинні враховувати та вивчати іноземний досвід для того, щоб адаптувати його до українських реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравчук Г.В., Гаврилко О.С. ТНК і національні держави: роль і місце в сучасній міжнародній системі. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbu.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2020).
2. Проект Кодексу поведінки ТНК. [Електронний ресурс]. URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-243769.html> (дата звернення: 02.04.2020).
3. Войтко С.В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб. / С.В. Войтко, О.А. Гавриш, О.О. Корогодова, Т.Є. Моїсеєнко. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2016. 208 с.
4. Хартія економічних прав і обов'язків держави від 12 грудня 1974 року. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077 (дата звернення: 02.04.2020).
5. Духницький Б.В. Законодавче регулювання діяльності міжнародних компаній. *Юридичний журнал*. 2013. № 5. С. 36–43.
6. Радченко Л. Деякі правові аспекти регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. *Право України*. 2005. № 11. С. 134–137.
7. Транснаціональні корпорації: [навчальний посібник] / В. Рокоча, О. Плотнікова, В. Новицький та ін. К.: Таксон, 2001. 304 с.
8. Іванова Н.В. Перспективи розвитку транснаціональних корпорацій в умовах економічної кризи. [Електронний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/11_NND_2015/Economics/3_190997.doc.htm (дата звернення: 02.04.2020).
9. Міжнародне економічне право. Ростов-на-Дону.: Фенікс, 2003. 512 с.
10. Якубовський С., Козак Ю., Савчук О. та ін. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: [навчальний посібник] / С. Якубовський, Ю. Козак, О. Савчук та ін.; за ред. С. Якубовського, Ю. Савчука. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 488 с.

11. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. / За ред. Г.К. Дмитрієвої. М., 2008. 256 с.
12. Погорецька Н. Щодо правового регулювання транснаціональних корпорацій. *Юридична наука*. 2013. № 4. С. 58–65.
13. Саприкіна Н. Моделі входження транснаціональних корпорацій на іноземні ринки: порівняльний аналіз. Теорія і практика сучасної економіки: *матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* 15–17 верес. 2004 р. Черкаси: ЧДТУ, 2004. С. 130–132.
14. Манукян М.А. Правовое положение транснациональных корпораций в доктрине международного частного права: дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.03. Москва, 2009. 211 с.
15. Літкевич В.С. Правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 1992. 20 с.
16. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2001. 538 с.
17. Шкурат І. Транснаціональні корпорації – рушійні сили глобалізації. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2005. № 2. С. 102–106.
18. Фединяк Г.С. Визначення ознак і поняття транснаціональних корпорацій вченими у міжнародному праві та міжнародному приватному праві. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. Вип. 39. С. 586–591.
19. Цитується за: Шміттгофф К. Поняття і юридичні ознаки транснаціональних корпорацій. *Наук.-інформ. вісн.* 2009. № 1. С. 155–158.
20. Конвенція про транснаціональні корпорації від 6 березня 1998 року. [Електронний ресурс]: Ратифіковано з застереженням Законом України № 921-XIV від 13 липня 1999 року.

URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_193 (дата звернення: 02.04.2020).

21. Конференція ООН з торгівлі та розвитку. [Електронний ресурс]. URL: <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx> (дата звернення: 02.04.2020).

22. OrganisationforEconomic Co-operationandDevelopment [Електронний ресурс]. URL: <http://www.oecd.org/> (дата звернення: 02.04.2020).

23. Поповський Д.П. Визначення поняття «транснаціональна корпорація»: міжнародно-правовий аспект. *Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ України*. 2008. № 1(37). С. 126–134.

24. Фельдман Д.І. Основні тенденції розвитку міжнародної правосуб'єктності / За ред. Д.І. Фельдмана., Г.І. Курдюкова. К.: Центр учбової літератури, 2011. 567 с.

25. Лукашук І.І. Міжнародне право. Загальна частина: підручник для студентів юридичних факультетів та вузів. Вид. 3-є, перероб. і доп. М.: ВолтерсКлувер, 2006. 362 с.

26. Міжнародна правосуб'єктність (деякі питання теорії) / Відп. ред. О.В. Локайчук. М.: Юрид. літ., 1971. 188 с.

27. Кметик Х.В. Юридична природа транснаціональних корпорацій. *Зовнішня торгівля: право і економіка: наук. журн.* / Укр. акад. зовніш. торгівлі. К., 2008. № 6. С. 139–144.

28. Левін Д.Б. Правосуб'єктність транснаціональних корпорацій у час глобалізаційних процесів (аспекти міжнародного права та міжнародного приватного права): монографія / Д.Б. Левін. К.: Атіка, 2007. 200 с.

29. Делійський О.А. Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* / Одеська нац. юрид. акад. Одеса: Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25. С. 566–574.

30. Киришун Л.В. Визначальні критерії формування сутності ТНК. Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». *Збірник наукових праць. ЛНТУ*. 2010. Випуск 7. Ч. 1. 12 с. [Електронний ресурс]. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2010_7_1/28.pdf (дата звернення: 02.04.2020).
31. Соколова Н.А. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в сфере охраны окружающей среды. *Сибирский юридический вестник*. 2001. № 3. С. 22–26.
32. Асс Н.Ю. Держава та транснаціональні корпорації: процес змін у взаємовідносинах. *Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 18. С. 477–481.
33. Somarajah M. *The International Law on Foreign Investment* / M. Somarajah. Cambridge.: Cambridge University Press, 2010. 556 p.
34. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії / О.В. Тарасов. Х. : Право, 2014. 512 с.
35. Декларація Доха, прийнята на Конференції міністрів четвертої сесії від 14 листопада 2001 року. [Електронний ресурс]. URL: https://www.iisd.org/pdf/2004/trade_doha_ru.pdf (дата звернення: 02.04.2020).
36. Чумак Н.В. Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 719–723.
37. Subed S. *International Investment Law Reconciling Policy and Principle* / S. Subed. Oxford: Hart Publishing, 2008. 253 p.
38. Малиновська І.Г. Транснаціональні корпорації і міжнародно-правове регулювання їх діяльності / *Сучасні наукові дослідження та інновації*. 2013. № 11. [Електронний ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2013/11/28609> (дата звернення: 02.04.2020).
39. Асосков А.В. Проблеми правового регулювання транснаціональних компаній. *Юридичний світ*. 2012. № 8. С. 42–54.

40. Муравйов К.В. Проблема міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр./* Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, нац. ун-т «Одес. юрид. акад», Нац. акад. прав. наук. України, Укр. асоц. порівнял. правознавства. О.: Фенікс, 2013. С. 166–168.

41. Федоренко В.Г. Транснаціональні корпорації як системоутворюючий фактор розвитку національних економік. *Інвестиції: практика та досвід.* 2009. № 7. С. 31–34.

42. Пенська І.О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2015. № 3(80). С. 114–124.

43. Скавронська І.В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік. *Молодий вчений.* 2016. № 4(31). С. 197–203.

44. Антоненко О.І., Чурилова О.А. Деякі тенденції розвитку ТНК в Україні. [Електронний ресурс]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_1/part3/56.pdf (дата звернення: 02.04.2020).

45. Хоменко І.Б. Формування вітчизняних ТНК як чинник підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Пріоритети національно-економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: *матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.* К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. С. 70–73.

ДОДАТКИ

Додаток А. Концепції розвитку ТНК

Чинник	Концепція	Суть концепції	Прихильники концепції
Отримання дешевих або якісних факторів виробництва	Теорія привласнення	Компанія, яка має конкурентні технологічні переваги, здійснює іноземне інвестування для того, щоб насамперед підвищити ефективність використання новітніх технологій та створювати нові кращі продукти	В. Рокоча
Вихід на нові ринки збуту	Теорія організаційних форм ТНК	Основним показником ефективності діяльності ТНК є форма її організації. Національні особливості в організаційних структурах ТНК неухильно втрачають свою вартість, і ТНК, поза залежність від розташування їх головних офісів, поступово перетворюються на наднаціональні об'єднання, які переслідують одну мету – максимізацію прибутку шляхом встановлення економічного господарювання у світовому масштабі	М. Акої, І. Самсон
Зниження рівня конкуренції	Теорія ринкової влади	Для ТНК основною метою виступає отримання ринкової влади. На ранніх стадіях зростання фірма розширює свою частку на національному рівні, потім – на міжнародному, шляхом злиття і поглинання, збільшуючи концентрацію виробництва і капіталу	С. Хаймер , В. Рокоча

Зниження витрат виробництва	Теорія інтернаціоналізації	Метою прямого іноземного інвестування є прагнення ТНК зменшити обсяг податкових відрахувань двома способами: створення філії в країні з низькими податками; використання трансфертного ціноутворення, яке дає можливість зареєструвати прибутки в країнах з низькою ставкою оподаткування, незалежно від країни, в якій було отримано прибуток	В. Рокоча, О. Хорошун
Підвищення конкурентоспроможності	Еклектична теорія міжнародної інвестиційної та виробничої діяльності	Еклектична концепція увібрала в себе основні положення всіх вищерозглянутих підходів і базується на основних наукових напрямках економічних досліджень: менеджменті, маркетингу, фінансах, теорії організацій, міжнародних відносинах, праві, економічній історії, регіональних дослідженнях	Дж. Даннінг

Додаток Б.

ТОП-10 найбільших ТНК світу

Ранг	Компанія	Країна	Рік заснування	Сфера діяльності	Обсяги продажу (місце)	Капіталізація
1	ICBS	Китай	1984	Банківська	13	198,0
2	China Konstruktion Bank	Китай	1954	Банківська	21	162,8
3	Agricultural Bank of China	Китай	1951	Банківська	27	152,7
4	Berkshire Hathaway	США	1955	Інвестиції	10	360,1
5	JPMorgan Chase	США	1799	Банківська	50	234,2
6	Bank of China	Китай	1912	Банківська	35	143,0
7	Wells Fargo	США	1852	Банківська	60	256,0
8	Apple	США	1976	ІТ сфера	8	586,0
9	Exxon Mobil	США	1859	Видобуток нафти і газу	6	363,3
10	Toyota Motor	Японія	1937	Авто будування	7	177,0